

Boekbesprekingen

menten van het moderne denken over de mens nog verder in het verleden liggen. Larry Siedentops *Inventing the Individual* beveel ik aan voor hen die na het lezen van Ger Groot's *De Geest uit de Fles* op zoek zijn naar een verdere historisch diepgravende en onderbouwde analyse van de fundamenteën van het westerse denken in het denken van de Middeleeuwen.

Literatuur

Foucault, M. (2006). *De Woorden en de Dingen* (Walter van der Star vert.). Amsterdam: Boom.

Groot, G. (2017). *De Geest uit de Fles*. Rotterdam: Lemniscaat.

Siedentop, L. (2015). *Inventing the Individual: The Origins of Western Liberalism*. Milton Keynes: Penguin Random House.

Floris Schleicher

Ger Groot, *De geest uit de fles, hoe de moderne mens werd wie hij is* (Uitgeverij Lemniscaat, mei 2017, ISBN: 9789047709435). EUR 34,50.

Nieuw-Atlantis

Een groep zeevaarders, westwaarts vertrokken vanaf Peru, raakt op zee verdwaald, overgeleverd aan de elementen. Zo begint Francis Bacon's *New Atlantis*, een fictief verslag van een reis nog voorbij de Nieuwe Wereld. Een verslag waarin impliciet en expliciet de hoofdzaken van Bacon's radicale wetenschappelijke vernieuwingsprogramma zitten verweven.

De wanhopige bemanning wendt zich tot God, en in de vertaling van Thomas Heij ziet dat er zo uit: "We smeekten hem om genade, opdat Hij, zoals Hij in den beginne de watervlakte onthulde en droog land voortbracht, nu voor ons land zou onthullen" (86). 'Discover', staat er; 'onthullen' is een goedgekozen vertaling, zowel naar de letter als naar de geest van Bacon's intentie. Iets ontdekken betekent niet alleen het tegenkomen, zoals je na een tijdje scharrelen je verloren sleutels kunt ontdekken; een baconiaanse *discovery* brengt iets echt nieuws, en zo klinkt er een echo in door van het machtige werk van Gods schepping.

Wetenschap en macht zijn dan ook nauw met elkaar verbonden. In *Nieuw-Atlantis* onthult Bacon voor ons

een maatschappij waarin men onderzoek en innovatie de centrale plaats geeft die hun toekomen. Dat is een ernstige zaak; terecht merkt Heij in zijn inleiding op dat in vergelijking tot More's *Utopia* alles bij Bacon "uiterst serieus" is (25).

Heij plaatst het werk in een brede intellectuele context: hij leidt Bacon's leven in, de invloeden die we achter *Nieuw-Atlantis* mogen vermoeden, het werk zelf en de latere receptie van Bacon's denken. Bij die receptie ergert Heij zich enigszins aan een gangbare "onjuiste karikatuur" (79) van Bacon. Die wordt vaak neergezet als iemand die zou denken dat wetenschap en technologie op zichzelf altijd heilzaam zijn. Bacon, brengt Heij daartegenin, is zich juist terdege bewust van het feit dat wetenschap en technologie ook "geschut, oorlogstuig en machines in alle soorten" kunnen voortbrengen (65), en dus om een bewuste en morele houding vragen. Heeft Heij hier gelijk in?

Zeker, bij Bacon is kennis een middel; het doel, zien we, is de uiterst stabiele samenleving van Benzalem. Die samenleving is, omwille van haar stabiliteit, ook zeer gesloten. Heij noemt de ontvangst van de gestrande bemanning door de eilanders "vriendelijk en genereus" (41). Dat is ze inderdaad, maar we moeten niet vergeten dat het eerste bericht vanaf het eiland een in vier talen opgestelde afwijzing is: "Kom niet aan land – geen van u [...]" (87).

De strenge geheimhoudingswetten die op het eiland gelden worden door een priester toegelicht: de eilandbewoners "kennen het merendeel van de bewoonde wereld, maar zijn zelf onbekend." (98) Die combinatie is cruciaal. De Chinezen laten ook niemand zomaar binnen, maar dat heeft hen tot een "merkwaardig, onwetend" land gemaakt (114). De Benzalemieten daarentegen snappen dat kennis macht is, en dat je wilt *kennen* zonder zelf gekend te worden. De utopische samenleving zelf weerspiegelt dit: het kloppende hart is het onderzoeksinstituut, Salomo's Huis, dat overal ogen en oren heeft maar haar eigen geheimen zorgvuldig beschermt.

Er is geen spoor van een instituut dat op haar beurt controle uitoefent over de wetenschap; Bacon's *Nieuw-Atlantis* is wat dat betreft wel degelijk een radicale en extreme sciëntocratie, zonder tegenmacht. Tegelijkertijd is de samenleving echter inderdaad doordrenkt van religie en conservatieve moraal. Het Evangelie heeft haar op wonderbaarlijke wijze bereikt, en het

Boekbesprekingen

voorzichtige vertrouwen tussen de nieuwkomers en de eilandbewoners steunt op hun gedeelde christendom. Homoseksualiteit bestaat niet, en familiewaarden worden via allerlei rituelen bekrachtigd – waarbij mannen en vrouwen steeds nadrukkelijk verschillende rollen bekleden (121). Als teken dat ook niet-christenen de morele superioriteit van Nieuw-Atlantis erkennen, beaamt de Joodse handelaar Joabin trots dat er “geen land zo kuis, of zo vrij van verderf en verval” is als Benzalem (127).

Bij de introductie van Joabin maakt Heij een van de weinige echte missers in zijn vertaling: hij vergeet tijdelijk het contrast dat Bacon maakt tussen de goede Joden in Benzalem en de slechte elders, en schrijft de Benzalemitische Joden zo alsnog een “geheime aangeboren wrok” toe jegens hun landgenoten (125). Dit is een verwarrende maar op zich beperkte uitglijder in een vertaling die in het algemeen dicht bij de letterlijke tekst blijft. Een vertaling die daardoor soms wel wat archaisch aandoet in haar woordkeus en zinsbouw.

Het passende effect daarvan is dat de samenleving des te statischer aandoet, en de door de verschillende personages uitgewisselde beleefdheden des te afstandelijker. Ik moet, zegt de priester tegen de bezoekers, “bepaalde bijzonderheden achterhouden, omdat het mij bij wet verboden is ze te onthullen. Maar er zal voldoende overblijven dat u bevrediging zal geven.” (106) Iedereen in Bacons verhaal is welwillend, maar niemand is ontspannen of joviaal. In het Vreemdelingenhuis waarschuwt de verteller de bemanning dat ze zich maar beter kan gedragen, omdat ze mogelijk in de gaten gehouden wordt (95). Deze voorzichtigheid klinkt door in de gesprekken, waarin altijd zorgvuldig geformuleerd wordt. Niemand wil onverhoeds te veel informatie geven, of als verdacht nieuwsgierig te boek staan. Bacon wil een realistische utopie schetsen: een duurzame staat in een grillige wereld. Die staat is innovatief maar ook zeer behoedzaam.

Is er iets anders denkbaar? De tekst is niet af, en Heij merkt op dat er geen reden is te vermoeden dat Bacon haar expres onvoltooid liet (51). Aan het eind van de tekst zien we een hint dat de tijd is aangebroken het model van Nieuw-Atlantis aan de rest van de wereld beschikbaar te maken. Hoe de wereld er daarna volgens Bacon uitziet, daarover valt alleen te speculeren. In zijn huidige vorm combineert Nieuw-Atlantis een visie op innovatieve wetenschap in elk geval met een door en door conservatieve, traditionele en patriarchale samen-

leving. Heij's inleiding en vertaling vestigen daar terecht de aandacht op.

Jeroen Bouterse

Francis Bacon, *Nieuw-Atlantis*. Vertaald en ingeleid door Thomas Heij. ISVW Uitgevers: Leusden 2018. 158pp.

De essentie van Schopenhauer

Schopenhauer was beslist één van de factoren die maakten dat ik filosofie ging studeren. Als tweedejaars student Nederlands werd ik enigszins overweldigd door de stelling dat de wereld misschien louter *Vorstellung* was. Bij een oude antiquair had ik een in Gotisch Duits gedrukte compilatie van de werken van Schopenhauer gevonden uit 1891, waarin ook de *Metaphysik der Geschlechtssliebe* helemaal stond afgedrukt. Maandenlang kwam ik maar niet los uit de gevangenis van Schopenhauers (en in feite Kants) transcendentiaal idealisme, totdat ik geconfronteerd werd met (en bevrijd werd door) het realistisch perspectivisme van Ortega y Gasset.

Als ik nu over Schopenhauer moet doceren begin ik meestal bij Kant. Kant stelde het a priori centraal en trok de conclusie dat we het *Ding an sich* helemaal niet kunnen kennen, waardoor er ruimte kwam voor geloof. Schopenhauer geloofde echter niet en claimde dat wij het *Ding an sich* aan den lijve ondervinden als de drang om te leven. Hij was een atheïstische opvolger van Kant die zich realiseerde dat in ieder geval de blinde overlevingsdrang, onze angst voor de dood en de geslachtsdrift, onontkoombaar gegevens zijn. Hij maakte daarmee de weg vrij voor Nietzsche, Bergson en andere levensfilosofen.

Pas later zou tot mij doordringen dat ons kenvermogen een raadsel blijft totdat je het ziet als een product van evolutie. Als je begrijpt dat het ontstaan is om ons te leiden en te oriënteren wordt een gedeeltelijke aansluiting van onze kennis bij de wereld begrijpelijk. Zo kon ik mij uiteindelijk uit de dwangbuis van Schopenhauer en Nietzsche bevrijden. In feite vormde het ratiovitalisme van Ortega y Gasset, die ik tegenkwam net voordat ik filosofie ging studeren, de eerste stap in die richting. Wat je je dan nog moet realiseren is dat de wil, *T'elan*